

A kárpátontúli magyar nyelvjárások főbb sajátosságairól

A kárpátontúli magyar nyelvjárások az északkeleti nyelvjárástípushoz tartoznak, így tehát összefogja őket az erős *j*-zés (*jány* 'lány', *mej* 'mell'), a felső nyelvállású hosszú magánhangzók megrövidülése, a diftongusok ejtése. Hangtani szempontból, főleg a magánhangzók megterheltsége terén mutatkozó eltérések alapján több alegység különíthető el. Így például a jaszynyai (Kőrösmező), rahovói (Rahó), Velikij Bicskiv-i (Nagybocskó), gyilovei (Trebusa), szolotvinói (Aknaszlatina), okruglai (Kerekhegy) nyelvjárászigetek jellemző sajátossága a hosszú magánhangzók és mássalhangzók rövid ejtése: *loca* 'lóca', *olo* 'olló', *regel* 'reggel' stb. Véleményünk szerint ez a szomszédos ukrán, ill. román nyelvjárások hatása. Okrugla nyelvjárásában érdekes módon megtalálhatók a dunántúli nyelvjárásra jellemző *ruzsza*, *visü*, *dalul* ~ *danul*, *parancsul*-féle alakok.

Külön nyelvjárászigetet alkot Viskovó (Visk), ahol a mezősegi nyelvjárásra jellemző nyílt *a*-zás, illabiális *e*-zés és a zárt *i*-zés jelensége mutatható ki jellemző sajátoságként.

Sajátos nyelvjárászigetet alkot a szomszédos magyar nyelvjárásokhoz viszonyítva a vinogradovói területben (Nagyszöllős) Salánk, ahol elterjedt a zárt *i*-zés és a zárt *ë*-zés: *kemlny*, *lemëgy* stb.

A vinogradovói (Nagyszöllős) és a berehovói (Beregszász) kerületi magyar nyelvjárások egységesek, legjellemzőbb vonásuk a kétféle *é* megléte: *ięg* (ige) — *ięg* (főnév), a polifonémikus értékben jelentkező *ā*-zás, *ē*-zés, a szótagzáró *l* gyakori kiesése: *ēhozza*, *āsóu* stb.

Az uzshorodi (Ungvár) kerületi magyar nyelvjárásokat egybefogja a zárt *i*-zés, valamint az igeragozási rendszerben jelentkező *vári*, *tudi*, *mondi* alakok.

Palócos jellegű illabiális *ā*-zásával nyelvjárászigetet képez a mukacsevői (Munkács) területben Rakosino (Rákos) és az uzshorodi területben Vel Dobrony (Nagydobrony): *kápá*, *szāmá*, *nágyápá* stb.

A kárpátontúli magyar nyelvjárások hangtani rendszerére jellemző:

A) A fonémaállomány terén

Nyelvjárásaink zömében a rövid és hosszú magánhangzók aránya 7 : 7. Rövidek: *u*, *ü*, *i*, *o*, *ö*, *a*, *e*. Hosszúak: *ú*, *ű*, *í*, *ó*, *ő*, *é*, *á*. A vinogradovói kerületi

Salánk és a berehovói kerületi Nove Szelo (Beregújfalu) nyelvjárásában megtalálható a zárt *ě*: *csěrěsznye*. A zárt *ě* több más kárpátontúli magyar nyelvjárásban is előfordul, de nem fonémaként, hanem csak fonémavariánsként.

A mássalhangzók fonémaállománya 25, az *ly*-t nem ejtik.

B) A fonémák megterheltsége terén

Az *a* fonéma. — A kny. *a*: nyj. *a* megfelelésen kívül számottevő a viski nyelvjárásban a kny. *o*: nyj. *a* megfelelés. Hangsúlyos pozícióban szórványos, mindössze néhány szóra korlátozódik, inkább az idősebb nemzedék nyelvhasználatában: *magyaróu*, *harog*, *talu* stb. A *harog* és a *talu* a kárpátontúli magyar nyelvjárásokban mindenütt elterjedt. Hangsúlytalan helyzetben a nyílt *a*-zás törvényszerűen jelentkezik. Szótövön belül leginkább második szótagban fordul elő, ha az előző szótag *a*, *á*, *o*, *i* hangot tartalmaz: *abrancs*, *asszany*, *szalanna*, *lakadalom*, *háram*, *vászan*, *rokan*, *orvas*, *othan*, *szamaru*, *mastaha*, *ostar*, *paradicsam* stb. A *lakadalom*, *orvas* az egész területen elterjedt. Toldalékok előtt az *o* kötőhangzó helyett ejtenek *a*-t a következő esetekben:

- a) az *-s* melléknévképző előtt: *bokras*, *boras*, *agyagas*, *haragas*, *abrancsas*, *zabas*, *mámoras*, *takaras*, *harmatas*, *saras*, *piras* stb.;
- b) a *-g* igeképző előtt: *kóuvájag*, *pattag*, *forag*, *nyafag*, *csavarag* stb.;
- c) a superessivusi *-n* határozórag előtt: *padan*, *házan*,
- d) a múlt idő *-t*, *-tt* jele előtt: *kapatt*, *mekszállattunk* 'megszállottunk', *bedagasztatt*, *tartatt* stb.
- e) a *-t* tárgyrag előtt: *pamutat*, *csikat*, *hadnagyat*, *cukrat* stb.

Jelentkezik az *a*-zás a *-dos* igeképzőben: *kabdas*, *dugdas*; a *-kodik* ige-
képzőben: *durcáskadik*, *mosakadik*, *tolakadik*, *vonakadik*, *lopakadik*; a *-dogál*
képzőben: *száldagál* 'szálldogál', *áldagál*, *csordagál*.

A kny. *á*: nyj. *a* megfelelés jelentkezése kizárólag a tövégi időtartamot váltakoztató névszótövekre jellemző. Nyelvjárásainkban az *-ért* határozórag előtt a tövégi *a* nem nyúlik meg. Pl.: *fajjér*, *baltajjér*. Nem nyúlik meg az *a* az *-ék* összefoglaló képző előtt sem. Pl.: *Mártajjék*, *Vargajjék*.

Az *á* fonéma. — A kny. *á*: nyj. *á* megfelelésen kívül szórványosan jelentkezik az egész területen a kny. *é*: nyj. *á* viszony az alanyi ragozású igék feltételes módú, jelen idejű, egyes számú, első személyű alakjában. A köznyelvtől eltérően, ahol ebben az alakban mindig *-ne*, *-né* a feltételes mód jele, nyelvjárásainkban a *-ná*, *-né* használatos. Magas hangrendű szavakhoz a *-ne* *-né*, mély hangrendűekhez pedig a *-na*, *-ná* feltételes módjel járul. Területünk nyelvjárásaiban tehát a köznyelvnél és más magyar nyelvjárásoknál következetesebben érvényesül a hangrendi harmónia. Pl.: *látnál*, *olvasnál* stb. A kny. *a*: nyj. *á* az egész Kárpátontúlra jellemző nyelvjárási sajátosság. A megfelelés a köznyelvi többeseji időtartamot váltakoztató többalakú névszótövekben jelentkezik. Nyelvjárásainkban tulajdonképpen egyalakú tövekről beszélhetünk

e névszótövekkel kapcsolatban, mivel minden toldalék a szótári tőhöz kapcsolódik. Pl.: *bogár*—*bogárom*, *bogárok*, *bogárt*; *mozsár*—*mozsárod*, *mozsárok*, *mozsárt*; *nyár*—*nyárok*, *nyárt*, *nyáron*; *kanál*—*kanálja*, *kanálok*, *kanált*; *számár*—*számárok*, *számárt* stb.

Az *e* fonéma. Mint az északkeleti nyelvjárások általában, a kárpáton túli nyelvjárások is erősen *e*-zők. A kny. *e*: nyj. *e* megfelelésen kívül jelentő a kny. *é*: nyj. *e* viszony. Megfigyeléseink szerint az uzshorodi kerületi magya nyelvjárásokban több morfémára kiterjed, és erősebben érvényesül, mint más hol. A megfelelés főleg az *é*-t *e*-vel váltakoztató kéttagú főnevek (ritkábban melléknevek) szótári és nem szótári alakjában realizálódik. Pl.: *tehen*, *cserep*, *gyöker*, *szemet*, *kerek*, *kötél*, *közep*, *közepen*, *közepre*, *közepső*, *egér*, *level*, *fedel*, *keves* stb.

A kny. *ö*: nyj. *e* megfelelés terén a viskovói illabiális *e*-zés figyelemre méltó. Az *e*-zés főleg *ö*, *ő*, *ü* magánhangzós szótag után jelentkezik: a) kéttagú tövek második szótagjában: *örem*, *külen*, *köszen*, *püspek*, *göder*, *üszek*, *bükkeny*, *hüves*, *döreg*, *könyereg*, *köüccsen*,¹ *könyek*, *fürettem* stb; b) toldalékok előtt: *szöüres*, *kötez*, *külenes*, *mekkötöttük*, *jövek*, *ökrem*, *ökret* stb; c) toldalékokban: *öütesztünk* 'öltözik', *üldegél*, *düheng*, *düleng*, *köpked*, *öldekel*, *szöktek* (=szöktök), *törjen* stb.

A kny. *ü*: nyj. *e* megfelelés a kárpáton túli magyar nyelvjárások mind-egyikében megfigyelhető, de legerősebb a viskovói nyelvjárásban, a többiben inkább csak változatként él. A viszony az *-üik*, *-jüik*, *-ünk* birtokos személyragban realizálódik. Pl.: *szekerenk*, *nevenk*, *föügygyek*, *kertyek*, *nevek*, *szívek* stb.

Szörványos megfelelésként előfordul még a kny. *ő*: nyj. *e*: *vetkezik*; kny. *a*: nyj. *e*: *onnen*, *cigaretta*; kny. *o*: nyj. *e*: pejva.

Az *o* fonéma. A kny. *o*: nyj. *o* megfelelésen kívül jelentős a kny. *a*: nyj. *o* viszony, mely a viskovói nyelvjáráson kívül mindegyik kárpáton túli magyar nyelvjárásban erős hatású. Előfordul mind hangsúlyos, mind hangsúlytalan pozícióban. Hangsúlyos helyzetben ritkábban jelentkezik: *kokas*, *kokasülő*, *jovába*, *jova*, *toszit*, *osztán*, *csonár* ~ *csolán* ~ *csonyál*. A *mog* 'mag' és a *fogy* 'fagy' szavakban csak az uzshorodi kerületi és a mukacsevói kerületi Csomonynin (Csongor) és Rakosino (Rákos) nyelvjárásában van zárt *o*-zás. Területünkön a dunántúli, Szeged vidéki, erdélyi, szerémségi nyelvjárásoktól eltérően a *mandula*, *kamora*, *vacsora*, *vasárnap*, *avas*, *karalábé*, *saláta*, *madár* szavak első szótagjában nem ejtenek *o*-t. Hangsúlytalan pozícióban a kny. *a*: nyj. *o* megfelelés sokkal számottevőbb. Szótövön belül ritkább: *hanyott*, *zuzmora*, *nyavoja* stb. Toldalékok előtt a megfelelés gyakoribb. A kny. *a* kötőhangzó például az alábbi esetekben törvényszerűen *o* a nyelvjárásokban: a) az *-m*, *-d*, *-tok* birtokos személyragok előtt a *láb* szóban: *lábom*, *lábod*,

¹ Az *ü* alatti *~* jel simuló magánhangzót jelöl a későbbiekben is.

lábokat; b) a mély hangrendű birtokos személyragos névszókhoz a *-t* tárgyrag mindig *o* kötőhangzóval kapcsolódik: *magamot, magunkot, lábomot, barátunkot, apátokot, ruhájokot* stb.; c) *o* hangot találunk az 1. modalisi-essivusi *-n* ragban: *bizalmason, bánatoson, derekason, okoson, hamaroson, asszonyoson*; d) a *bogár* típusú többeseji időtartamot váltakoztató (a kárpátontúli nyelvjáráásokban nem váltakoztató) tövekhez a *-k* többesjel szintén *o* kötőhangzóval kapcsolódik: *bogárok, madárok, kanálok, számarok, darázsok, mozsárok* stb. A kny. *ó*: nyj. *o* megfelelés általános a rahovói és a tyacsevói (Técső) kerületi magyar nyelvjáráásokban, minden köznyelvi *ó* megrövidül mind hangsúlyos, mind hangsúlytalan helyzetben. Pl.: *ora* 'óra', *furo* 'fűrő', *Erzsoka* 'Erzsóka', *vakarozik* 'vakarózik'. A szolotvinói *ó, ő* megrövidüléséről Csapodi István már 1907-ben említést tett.

Kárpátontúl szerte elterjedt sajátság a kny. *u*: nyj. *o* megfelelés. Szótövön belül és toldalékokban egyaránt kimutatható. Szótövön belül szórványosan jelentkezik: *onoka, ozsonna*. Az *-uk, -juk* birtokos személyrag Visk kivételével *-ok, -jok* formában realizálódik: *barátságok, házok, uccák* stb.

Az *ó* fonéma. — A legszámottevőbb kny. *ó*: nyj. *ó* megfelelésen kívül erős hatású sajátsága nyelvjáráásainknak a kny. *ol*: nyj. *ó ~ óu* megfelelés, mely hangsúlyos pozícióban jelentkezik: *óucsóu, bóut, vóut, óudal, póuc, szóuga, hóunap, kóudus, óutás, tóud, dóugos*; de: *olvas*. Hangsúlytalan szótagban a kny. *ol*: nyj. *ó* viszony a kárpátontúli nyelvjáráásokban nem realizálódik, a szótagzáró *l* ugyan kiesik, de ezáltal nem hosszú *ó* keletkezik, hanem elnyújtott *ō*: *horkōtam, parancsōsz, olvasō* stb. Az *ol* hangkapcsolat ejtése abszolút szóvégen, az igék és névszók szótári alakjában megegyezik a köznyelvi vel: *rombol, karmol, parancsol, alkohol, mongol, karfijol* stb.

Amint látjuk, területünk nyelvjáráásaiban a kny. *ol* hangkapcsolat főleg hangsúlyos helyzetben realizálódik *ó*-ban, s különösen akkor, ha az *l* után felpattanó zárhang, orrhang vagy affrikáta következik. Ha az *l*-t *v* mássalhangzó követi, az *ol* hangkapcsolat a nyelvjárási kiejtésben nem tér el a köznyelvitől: *olvas, tolvaj, olvad*.

A kny. *ú*: nyj. *ó (óu)* ritka megfelelés. Vári, Badalovo (Badaló) és az uzshorodi kerületi magyar nyelvjáráásokban találunk rá példát az idősebb nemzedék nyelvhasználatában. Pl.: *savanyóu, sanyaróu*.

Az *ő* fonéma. — A kny. *ő*: nyj. *ö* viszonyon kívül jelentős nyelvjáráásainkban a kny. *ü*: nyj. *ö* megfelelés. A viskovói nyelvjáráás kivételével törvényszerűen jelentkezik az *-ük, -jük* birtokos személyrag ejtésében: *ingök, fejkök, nevök, főügyök, keresettyök*. Okrugla (Kerekhegy) nyelvjáráásában változatként előfordul az *-ül* igeképző *-öl* alakja: *kideröl, meneköl, meröl* stb.

Szórványosan megtalálható a kny. *ü*: nyj. *ö* megfelelés: *csötörtök, bököny, gyömőcs, bötyök, füttyöl* stb.

Bár területünk az erősen *e-ző* nyelvjáráásokhoz tartozik, mégis föllelhető

a kny. *e*: nyj. *ö* megfelelés. A kárpátontúli nyelvjárásokban megvan az illeszkedés, a részleges hangsúlyos és az alaktani *ö*-zés. Az illeszkedéses *ö*-zés kisebb-nagyobb mértékben szinte mindenütt előfordul. Az utolsó szótagban vagy szótagokban labiális magánhangzókat tartalmazó palatális hangrendű szavakhoz a *-t* tárgyrag, az *-n* modalsi-essivusi határozórag és az *-m*, *-d* birtokos személyrag nem *-e*, hanem *-ö* kötőhangzóval kapcsolódik: *bennünköt, ötön, tömöttön, ölömbe, ölödbe, tervököt, szemököt* stb. Amint látjuk, nyelvjárásainkban a harmónia erősebb, mint a köznyelvben.

A részleges hangsúlyos *ö*-zés Viskovo (Visk) és Okrugla (Kerekhegy) nyelvjárásában él az *sz-szel* bővülő *v* tövű igék kijelentő módú, múlt idejű alakjaiban: *öttem, tött, lött, vött, vöttek* stb.

Az alaktani *ö*-zés csak Viskovo nyelvjárásában fordul elő. A *-hez* és a *-szer* rag labiális: illabiális viszonylatban nem illeszkedik. Pl.: *tizedikször, negyedikször, bélydtóytiszthöz, ebłthöz* 'ebédhez', *kevéjshöz, fejihöz*.

Független *ö*-zést csak a *köröszt* szóban találunk Okrugla nyelvjárásában.

A kny. *ő*: nyj. *ö* viszony a rahovói és a tyacsevói kerületi magyar nyelvjárásokban erős, ahol — amint már említettük —, nem ejtik a hosszú magánhangzókat: *ösz, szölö, völeginy, tetö, köris, lepedö* stb.

Az *ő* fonéma. — A kny. *ő*: nyj. *ő* megfelelésen kívül használatának gyakoriságát növeli a kny. *öl*: nyj. *ő* viszony, mely megfigyelhető mindegyik kárpátontúli magyar nyelvjárásban, de legerősebb a vinohradovói és a berehovói kerületben. Az *ö+l*+mássalhangzó kapcsolatban az *l* kiesik, ezáltal a rövid *ö* megnyúlik, s a kiejtésben záródó jellegű diftongusban realizálódik. Pl.: *tőyt, őytözik, zőyd, tőygy, böyucsőy, köyccsig* stb. Ez a változás szóösszetételek határán nem következik be: *ölfa, göncölszekér*. Ha az *öl* hangkapcsolat után mássalhangzóval kezdődő toldalék következik, az *l* kiesik, de az *ö* nem *ő*-vé hosszabbodik, hanem *ö*-vé nyúlik. Pl.: *tündököni, körmötiek, körmönéik* stb.

A kny. *é*: nyj. *ő* megfelelés igen ritka, adataink szerint csak a *főüsű* szóban jelentkezik területszerte, de ugyanazon falu nyelvjárásban sem általános érvénnyel. Ugyanaz az adatközlő hol a *főüsű*, hol a *féisű* alakot használja. Előfordul a *főüsü, fisü, fiésü* forma is.

A kny. *e*: nyj. *ő* viszony szintén szórványos, a *mekkőyl* 'megkel' (a tészta) és a *fekőyl* 'felkel' szavakban jelentkezik nyelvjárásainkban.

Az *ë* fonéma. Területünkön Salánki (Salánk) és Nove Szelo (Beregújfalu) nyelvjárásában van meg, de már felbomlóban. A salánki adatközlők maguk hívták fel a figyelmet arra, hogy náluk különbség van a *mënték* és a *mëntek* között. A *mënték* kijelentő módú, jelen idejű többes szám, 2. személyű alak; a *mëntek* pedig kijelentő módú, múlt idejű, többes szám 3. személyű forma. A zárt *ë* ezekben a nyelvjárásokban mind hangsúlyos, mind hangsúlytalan pozícióban előfordul. Hangsúlyos helyzetben: *csënd, egy, hëgy,*

lë, lënt, szëm, csërésznye, dëreje, dëszka, gyënge, hëtyke, mënyasszony, szëcska, rëggë, szërda stb. Hangsúlytalan pozícióban: *tëszëm, melegitëk, ëszë, rezëg, ënyelëg, ingët, konzërvëk, kufërëk, kinyës, ihës* stb. Jellemző, hogy a szomszédos nyelvjárások hatására mind a salánki, mind a Nove Szelo-i nyelvjárásban a zárt *ë*-zés erősen pusztulóban van, a zárt *ë*-ző és a nyílt *e*-ző alakok párhuzamosan élnek egymás mellett.

Az *é* fonéma. — Hangszín-realizáció tekintetében igen változatos képet mutat. A vinohradovói (Salánk kivételével) és a berehovói kerületben nyitódó és záródó jellegű diftongusokban él, másutt *i*-zés és záródó jellegű diftongus figyelhető meg. A kny. *é*: nyj. *é* viszonyon kívül kimutatható Viskovo nyelvjárásában a kny. *e*: nyj. *é* a *be* igekötőben: *bëmegy, bëjön, jöjjön bë, bëfordul*. A kny. *ej*: nyj. *é* is Viskovón fordul elő a *të~tëi* szóban, s annak egyes ragos alakjaiban: *tëiben, tëit*; de: *tejes*. A *tëifel* szóban az egész területen elterjedt. A kny. *aj*: nyj. *é* megfelelés a *parëi, karëi* (*ety karë kenyér, de: ety kilou karaj, ganë, tarë* szavakban mutatható ki.

A kny. *i*: nyj. *é* viszony kis hatású, a vinohradovói kerületi Julivci (Szöllősgyula), Zabolotta (Fertőalmás), Vel. Palád (Nagypalád), Petrovo (Péterfalva), Perehresztja (Tiszakeresztur), Verbovec (Verbőc), Csornij Potyik (Feketepatak), a berehovói kerületi Badalovo (Badaló), Hrabarovo (Halábor), Vári, Muzsijevo (Muzsaly), Csetovo (Csetfalva) nyelvjárásában jelentkezik, az idősebb nemzedék nyelvhasználatában, csak az *-ít* igeképzőben: *tanëtou~tanëjtou~tanjëtou, szakët~szakjët, pirjët* stb. és a *kémëill* 'kímél' szóban.

Szórványos még a kny. *ö*: nyj. *é*: *elëb*; a kny. *á*: nyj. *é* megfelelés: *gëgog~gëigog~gjëgog* 'gágog'.

Az *u* fonéma. — A kny. *u*: nyj. *u* megfelelés után legkiterjedtebb a kny. *ú*: nyj. *u*, mely igen erős hatású, mind hangsúlyos, mind hangsúlytalan helyzetben: *buzá, pup~pupp, huz, husz, rud, turou, varju, sarju* stb. A *-ú, -jú* igeképző az uzshorodi kerületi magyar nyelvjárások kivételével mindig rövid alakban használatos: *hosszu haju, jómódu, natyszaju, szomorú, natykoru* stb.

A kny. *ó*: nyj. *u* a *-ból, -tól, -ról* határozóragokban realizálódik: *abbul, hásztul, ablakrul*. Meg kell jegyeznünk, hogy a *-bul, -tul, -rul* alakok mellett él a *bú, -tú, -rú* forma is, főleg a vinohradovói, berehovói, mukacsevői kerületi magyar nyelvjárásokban.

Okrugla (Kerekhegy) nyelvjárásában a megfelelés szótövekben is jelentkezik szórványosan: *ruzsa, mukus, bagu, salu* 'sarló', *karu, turu, ormutlan* stb.

A kny. *ó*: nyj. *u* viszony szórványosan az egész területen előfordul, de legtöbb morfémat Okrugla nyelvjárásában érint. Itt kimutatható néhány főnév és ige első szótagjában, valamint a melléknévi mutató névmás mély alakjában: *mustuha, bugja* 'boglya', *kufer, muzsár, burul, murzsul, durungol* 'dorongol', *ujan~ulán* 'olyan'. A *kufer, a hun, a burit* szóban a megfelelés az egész területen elterjedt.

Okruglán törvényszerű az *u*-zás az *-l* igeképző előtt: *parancsul, danul~adalul, murzsul, kortyul, gondukodik, kuruzsul, kukurikul, szipákul, pakul, porul, csókul* stb. A *szagul* igében az egész területen *u*-zás van.

Az *ú* fonéma. — Megterheltségére leginkább az jellemző, hogy jóval ritkábban használatos, mint a köznyelvben. A ritka (főleg szótagzáró *l, r, j* előtti) kny. *ú*: nyj. *ú* (*szúr, nyút* 'nyújt') megfelelésen kívül főleg polifonémikus értékben jelentkezik a kny. *ól*: nyj. *ú* viszonyban: *iskolábú, ólúbú, padrú* stb. Meg kell jegyeznünk, hogy az *ú* ebben az esetben sem mindig hosszú, gyakori a félhosszú, sőt a rövid ejtése is.

Területünk magyar nyelvjárásaiban a hosszú *ú* gyakran polifonémikus értékű, kny. *-úl, -új* hangkapcsolat helyén jelentkezik: *túsóú, gyútás, nyúni, nyútóúzik* stb.

Igen ritka a megfelelés a kny. *ó*: nyj. *ú*. Egyetlen szóban és annak származékaiban az egész területen megvan: *lú, lúnak, lútú, lúhoz*, de: *lovas, lovat, lovai* stb. Okrugla nyelvjárásában kimutatható még a *hernyú, gyúnni~gyunni, orsú~orsu, disznú* szavakban.

A kny. *ol*: nyj. *ú* viszony a *szagúl* szóban és származékaiban (*szagúni*) jelentkezik a kárpátontúli nyelvjárásokban (kivételt képeznek az uzshorodi kerületi magyar nyelvjárások).

Az *ü* fonéma. — Előfordulásának gyakoriságát a kny. *ü*: nyj. *ü* megfelelésen kívül erősen növeli a kny. *ű*: nyj. *ü*: *bün, büz, csür, fű, fűszer, fűző, gyüöl, hüvös~hüvöss, szük, nyügös, szürő, tűz, tűzre, gyüszü, sürü, befüz* stb. Megrövidül nyelvjárásainkban a *-tyű, -ttyű; -szerű, -ű, -jű* képző: *billentyű, natyszerű~naccerű, pergettyű, etyszerű~eccerű, jószivű, fíjatalos külsejű* stb.

A kny. *ő*: nyj. *ű* szórványosan az egész területen előforduló sajátosság: *hetfü, hajadonfütt~hajdonfün* 'hajadonfött', *tülle* stb. Okrugla nyelvjárásában a megfelelés több morféma kiterjed: *vísü, lepedü, gyeplü, idü, kettü, külü, lépcsü*. Viskovón a *Téicsü* 'Técső' helységnévben is kimutatható.

A *-ból, -tól, -ről* határozóragok is előfordulnak — különösen az uzshorodi kerületben *-büil, -tüil, -rüil* formában: *kerbüil, ijjeccsüktüil, mezőüriil* stb.

A kny. *ö*: nyj. *ü* megfelelés a *v-s* változatú igetövek *v-s* tövű alakjában jelentkezik az egész területen: *lüvök, lüviés, szüvök, szüviés*; de: *nőülök, főüléjs* stb. Okrugla nyelvjárásában a kny. *ö*: nyj. *ü* megfelelés szabályszerűen jelentkezik az *-l* igeképző előtt: *gyüülül, püfüil, büütül* 'böjtöl', *megjelülte, pörküil, büükkenő*. Néhány szótöben is előfordul ugyanitt a zárt *ü*-zés: *kücsön, küdök, szemüldök* stb. A *büfög, gyükér~gyükéir, türiil* szavakban az egész területen elterjedt az *ü*-zés.

Egészen ritka megfelelés a kny. *u*: nyj. *ü*, elszórtan találkozhatunk vele az öregek nyelvhasználatában: *püföük* 'pufók', *püffen, püfög*. A *püffen* és a *püfög* használata gyakoribb, nem korosztályhoz kötött.

Idősebb adatközlők beszédében hallottuk az uzshorodi kerületi Cehlivka

(Téglás) és a vinogradovói kerületi nyelvjárásokban a kny. *i*:nyj. *ü* megfelelőst: *üsmerős, hütös ura, szüv, üdöü*.

Az *ü* fonéma. — A kny. *ü*:nyj. *ü* megfelelés az egész területen igen kis hatású, főként az egytagú szavakban jelentkezik, szótári alakban és toldalékolt (*l, r, j* előtt) formában: *tü, füt, tür, türni, szür, szürte, gyül, összegyütek, gyüt* stb. Nyílt szótagban az *ü* az esetek többségében megrövidül: *szüröü, türjés* stb.

A kny. *ö*:nyj. *ü* területszerte elterjedt sajátosság. Jelentkezik: *a*) egyes *v-s* tövű igék és névszók szótári és toldalékolt alakjaiban: *lü, szü, csü, bü, kü; lünek, szühet, kübe, büvön, büvit* stb. Nem érvényesül a megfelelés a *fö~föl*, a *nő~nöl* szavakban; *b*) az egyes és többes számú, 3. személyű személyes névmásokban: *ü, ütet, ük, üköt*; *c*) a *-ből, -tól, -ről* határozóragokban polifonémikus értékben: *erdöübü, Feritü, mezöürü* stb. Okrugla nyelvjárásában találkozunk még néhány morféma tövégi *ö* hangjának *ü-ző*, illetve *ü-ző* ejtésével: *fenyü~fenyü, erdü~erdü, kerülü~kerülü* stb. — A *bör, döl* szavak *bür, dül* alakban élnek.

A kny. *ej*:nyj. *ü* megfelelés néhány morfémájában van meg, inkább az öregebbek beszédében: *fürevalóü, fükötöü, fükendöü, buzafü, fübe vág* és Salánkon: *fütüfa* 'fejfa'.

A kny. *ül*:nyj. *ü* a legtöbb kárpátontúli nyelvjárásban elterjedt sajátosság, az *l, r* nyújtó hatásával és kiesésével van összefüggésben: *fēsèrdüt* 'felse rdül', *küdi, gyürkőüzik*.

A kny. *öj*:nyj. *ü* a *büt* 'böjt' szóban és származékaiban jelentkezik: *bütöl, bütös, büti*.

Az *i* fonéma. — A kny. *i*:nyj. *i* megfelelésen kívül használatának gyakoriságát erősen növeli a kny. *í*:nyj. *i* viszony, mely hangsúlyos és hangsúlytalan szótagban, toldalékokban egyaránt érvényesül: *tiz, viz, híres, színes, szívesen~szívessen, sirás, tanít, biztosít, apít* stb. Az uzshorodi kerület több nyelvjárásában (Salamon, Rát stb.) az *-ít* képző nem rövidül meg a kiejtésben: *segít, feszít, takarít, ípít* stb.

A kny. *é*:nyj. *i* erős hatású megfelelés. Általános érvényű az egyes számú, 3. személyű birtokos személyragos főnevekben: *kertyibe, levelibe, idejibe, felibe, nevibe, ültibe* stb.

A kny. *é*:nyj. *i* viszony jelentkezik még azokban a zárt *í-ző* nyelvjárásokban, amelyekben erős hatású a megrövidülési tendencia (Okrugla, Visk), sokszor párhuzamosan használatos egymás mellett a hosszú és a rövid ejtés: *szegíny~szeginy, íp~ip* stb. A megfelelés szórványosan jelentkezik még területünkön az olyan szavakban, mint *fazik, krizantin, firc, enyim, marik* stb.

A kny. *ü*:nyj. *i* viszonylag kis hatású megfelelés: *firdöü, firdni, siket, file, ri* 'rüh', *filbevalóü, filemile, bikfa, rihes* stb.

A kny. *ű*: nyj. *i* szintén néhány szóban élő megfelelés területünkön: *ficfa*, *firiész* ~ *fírész*.

A kny. *e*: nyj. *i* a *vider*, a *messzi* és az *eriggy* szavakban élő megfelelés.

Az *í* fonéma. — A kny. *í*: nyj. *í* nyelvjárásainkban igen kis hatású viszony, főként egytagú, zárt szótagú szavakban realizálódik: *híj* 'hív', *híjnak*, *zsir*, *sír*. Nyílt szótagban az *í* megrövidül: *zsiros* ~ *zsiross*, *hijom*, *birok*, *nyirás* stb.

A kny. *é*: nyj. *í* azokban a nyelvjárásokban nagy hatású, amelyekre jellemző a zárt *i*-zés jelensége. Ilyenek területünkön: a mukacsevői kerületben Csomonyin (Csongor), Rakosino (Rákos), Zsnyatino (Izсныéte), az uzshorodi kerületi magyar nyelvjárások zöme, a tyacsevői kerületben Okrugla, a huszti kerületben Viskovo, a vinohradovói kerületben Salánki. Ezekben a nyelvjárásokban a zárt *i*-zés a következő pozícióban fordul elő:

1. Hangsúlyos helyzetben: *csípel*, *bíke*, *bíka*, *fil* (ige), *kír*, *mír*, *rímit*, *gyf-kíny*, *níma*, *níp*, *píntek*, *szíp*, *víka*, *szíles*, *vítel*, *vír*, *níha*, *kíreg*, *lílek*, *víge*, *kíve*, *rígi*, *ítel*, *fínyes*, *ídes*, *íccaka* ~ *iccka*, *míj* 'mély', *vín* stb.

2. Hangsúlytalan helyzetben: *dicsír*, *fecsírel*, *bámíszkodik*, *ebíd*, *setít*, *ven-díg*, *beszíl* stb.

3. Képzőkben:

-észik: *cseperészik*, *fütyörészik*;

-décsel: *nyögdecsel*, *szögdecsel*;

-ékol: *kukoríkol*, *motyoríkol*, *toporzíkol*;

-dék: *ajándik*, *fojadik*;

-ék: *festik*, *maradik*;

-ékeny: *írziékeny*; *töríkeny*;

-mény: *termíny*, *sütemény*;

-vény: *kérvény*, *jövevény*;

-énk: *filénk*, *ílink*;

-és: *őüris*, *termís*, *festís*;

-ész: *ípitész*, *kertész*, *míhész*;

-lék: *apróulík*, *hajlík*;

-ség: *kőüccség*, *feleség*;

-ték: *hagyatík*, *írítík*, *mírtík* stb.

4. Ragokban: a) igei személyragokban: *kűggyík*, *kéírdezzik*, *szerezzik*, *üütöttík*, *níztítík*, *kírtítík*;

b) határozóragokban: *hasonlóúképpen*, *máskínt*, *kenyírír*, *pínzír* stb.

A kny. *ül*: nyj. *i* szórványos megfelelés, a *kísdű* 'külső' szóban mutatható ki, inkább az idősebb nemzedék nyelvhasználatában. Párhuzamosan él a *kű-sű* ~ *küsű* alak is.

A kny. *ű*: nyj. *í* ritka megfelelés, néhány szóban fordul elő, az öregebbek beszédében: *kűmíves*, *fűdmíves*. Az uzshorodi kerületi nyelvjárásokban használatos még a *fűrés* szó *fírész* alakja.

C) A magánhangzók hangszín-realizációi

Hangszín tekintetében a magánhangzók eléggé színesek. Legjellemzőbb sajátosság területünk vinohradovói és berehovói kerületi magyar nyelvjárásai-

ban az *l, r, j* erős nyújtó hatása: *tölták, āra, ājtó*; sőt: *hörög, ōra, ōrvas* stb. Ezek előtt a mássalhangzók előtt a magánhangzók nemcsak megnyúlnak, hanem zártabbá is válnak és diftongizálódnak: *takār ~ takqār, szāma ~ szqāma, szērda ~ szĕrda, hĕjbe ~ hĕĕjbe*. Területünk nyelvújásai igen gazdagok a kettőshangzók ejtése terén.

Elsősorban a középső nyelvállású hosszú magánhangzók diftongizálódnak; a vinohradovói és a berehovói kerületben gyakori az alsó nyelvállású magánhangzók kettőshangzós ejtése; Vel. Dobrony (Nagydobrony) és Rakosino (Rákos) nyelvújásában a legalsó nyelvállású magánhangzó realizálódik diftongusban (mint a palóc nyelvújásokban).

Az *ó, ő* mindig záródó jellegű diftongusban érvényesül. Természetesen a monoftongusos ejtés is előfordul, leginkább az uzshorodi kerületi magyar nyelvújásokban, de ugyanaz az adatközlő is ejtethet hol diftongust, hol monoftongust: *jóy ~ jó, vóyt, motóyilla, kóyrház, sóy, turóy, csikóy, hátúsóy, tanítóy ~ tanítóy, őűsz, tőűke, szőűllőű, erőűss, legelőű, mezőű* stb.

Az *é* fonémának a vinohradovói és a berehovói kerületi nyelvújásokban nyitódó és záródó jellegű kettőshangzós variánsa egyaránt megtalálható, még-hozzá jelentésmegkülönböztető szereppel: *ięg* (ige), *ięg* (főnév), *ięk* 'ékesség', *ięk* 'hegyesszögű eszköz' stb. Az *i-ző* nyelvújásokban az *é* hangnak csak a záródó típusú kettőshangzós variánsa él: *kęiz, kęis, bęijeg* stb. A nyitódó diftongusok használata a kny. *é* helyén a főnt említett nyelvújások egyik jellemző sajátossága mind hangsúlyos, mind hangsúlytalan pozícióban, szótövekben, toldalékokban egyaránt élő jelenség.

1. Hangsúlyos pozícióban: *fiěl, mijér, '(meg)mér', csiépel, kiér, niézelőűdik, sziędiűll ~ sziędiűl, viédekezik, zsiémbelőűdik, biéke, csiéve, iédes, iének, iélet, iéccaka, iétkes, iétvágy, fiéreg, kiéreg, kiényes, viékony* stb.

2. Hangsúlytalan pozícióban: *besziél, szomsziéd, vendiég, göriény, ediény, penyiész, emiész, dicsiér, setiét, kemiény, itiél ~ itiáll* stb.

3. Képzőkben:

-és: <i>jövies-meniés, árvereziés;</i>	-ték: <i>miértiék, hagyatiék;</i>
-ség: <i>becsületessięg, ellensięg;</i>	-dék: <i>válladiék ~ váladiék, töredięk;</i>
-mény: <i>eredmiény, sütemiény, vetemiény;</i>	-lék: <i>tőűteliék, mosliék;</i>
-vény: <i>űtetviény, kiérviény;</i>	-ékeny: <i>termiękeny, hisziękeny,</i>
-ék: <i>teritiék, szakadiék, maradiék, hasitiék;</i>	<i>ięriękeny;</i>
	-énk: <i>fiéliénk, iéliénk;</i>
	-séges: <i>hüsięges, szörnyüsięges.</i>

4. Ragokban. Igei személyragokban: *kęirdeziétek, nięzziétek, ięrcsiék*

'ert', *vigyiék, vegyiék* stb. Névszói viszonyragokban: *főükiéppen, máskiént, termiéniér, buzajér* stb.

A vinogradovói és a berehovói s részben a mukacsevói kerületi magyar nyelvjárásokban, ahol erős az *l, r, j* nyújtó hatása, gyakori az alsó nyelvallású magánhangzók (*a, e*) hosszú, nyújtott ejtése, s ezzel párhuzamosan diftongusos realizációja is: *szòama, āma ~ òama, ěmegy ~ ěmegy, tārka ~ tòarka, lĕĕjtő, ěre ~ ěĕre, szĕrda ~ szĕĕrda, takār ~ takòar* stb.

Területünk palóc típusú nyelvjárásaiban (Nagydobrony, Rákos) az alsó nyelvallású hosszú magánhangzó, az *á* realizálódik diftongusban: *ápòm, jáorok, tánaol, háozba* stb.

Driszino és Badalovo nyelvjárásában találkozunk az *u, ú, ü, ű* felső nyelvallású magánhangzók kettőshangzós ejtésével, leggyakrabban az *-ul, -ül* ige-képzőben, az *-ú, -ű, -tyú, -tyű* névszóképzőben és néhány szótőben: *merűöll, hegedűöl, guruol, csűöllőű 'csörlő', nyuol, nyűöttük, keserűö, savanyuo, dugatytyuo, fogantyuo, viduol, csikorduol, fordúol* stb. Az ilyen jellegű diftongusok a magyar nyelvjárásokban igen ritkák. A fent említett két nyelvjárásban biztos a meglétük. Csak érdekességként jegyezzük meg, hogy a szomszédos falvakban a badalóiakat így beszantják: *Szaland a nyuol a düüllőün*.

D) A mássalhangzók

A mássalhangzó-rendszert illetően nyelvjárásaink szinte azonos képet mutatnak a köznyelvvvel. Erősen *j*-zók: *jány, pájinka, tajiga, ijen, ojan* stb. A mássalhangzók állománya 25, az *ly*-t nem ejtik.

A hasonulás. A mássalhangzók egymásra hatása terén jellemző, hogy a részleges hasonulás teljesen úgy realizálódik, mint a köznyelvben. A teljes hasonulást illetően a köznyelvtől három eltérő jellemző sajátosságot emelhetünk ki: 1. a *-val, -vel* rag *v* eleme Salánk és részben Zabolottya (Fertősalmás) nyelvjárásában nem hasonul: *kanálval, Iréjnvē, kéjsvē, barátomvā* stb. 2. az idősebb nemzedék nyelvhasználatában elszórtan megfigyelhető, hogy a *-va, -ve* határozórag *v* eleme hasonul: *meg van kötözzē, le van szeddē, kacaggā, szaladdā* stb; 3. az uzshorodi kerületi nyelvjárások kivételével az egész területen elterjedt a *suk-sükölés*. Az *-st, -szt* végű igékben a hasonulás kijelentő módban is bekövetkezik: *kiossza a lapot, megválasszák az elnököt, elosszák a piénst* stb.

Az *rl* hangkapcsolatban az *r* hasonul a *l*-hez: *sallóy, tallóy*, de: *korlát, törlesztjés* stb. Az összeolvadás terén jellemző vonás, hogy az alaktani kötöttségű összeolvadás nemcsak felszólító módban, hanem kijelentő módban is bekövetkezik: *bisztassa, taniccsa, arassák, befűccsük* stb. Tyacsevón (Técsőn) és környékén: *tanissa, fűssük 'fűtjük', takarissa* stb.

A kiesés. — A köznyelvvvel megegyező jelenségeken kívül nyelvjárásainkra igen jellemző a szótagzáró *l* kiesése. Leggyakrabban az *-al, -el, -ol, -öl, -ül*

hangkapcsolatban esik ki az *l*: *āma* ~ *qāma*, *szāma* ~ *szqāma*, *āsóy* ~ *qàsóy*, *ēment* ~ *žement*, *lenyēte* ~ *lenyēete*, *póuc*, *óyudal*, *főyüd*, *fēkőyütt*, *leūnek*, *ūtetis* ~ *ūtetis* stb. Nem ejtik az *-l* igei személyragot sem: *olvasō*, *mosō*, *hozō*; *niēzē*, *beszjēgetē* stb. Elmarad az *l* a *-tól*, *-től*, *-ról*, *-ről*, *-ból*, *-ből* ragok végéről (kivételez az uzshorodi kerület): *attú* ~ *attul*, *kemencēitū* ~ *kemencēitūl*, *hāzrú* ~ *hāzrul*, *tetőyűrú* ~ *tetőyűrūl*, *asztalbu* ~ *asztalbul*, *tekenőyübū* ~ *tekenőyübūl* stb. Nem esik ki az *l* az *-il* hangkapcsolatban: *szilva*, *tilcsák* 'tiltják' és szótövek végén: *fal*, *kanál*, *tanáll* ~ *tanál*, *merül*, *téyűrūl* ~ *téyűrūl*, *sikerül* stb.

A *-hoz*, *-hez*, *-höz* rag *z*-je szintén kiesik: *asszonyho*, *emberhe*, *kisjányokho*, *tehenhe* stb.

Elmarad a *-t* az *-ért* határozórag végéről: *mijjér*, *kenyierjér*, *hāziér*, *fajjér*, *piéndziér* stb.

A megrovidülés. — A köznyelvvel közös eseteken kívül igen jellemző a szlotvinói (aknaszlatinai), Vel. Bicskiv-i (nagybocskói), s általában a rahovói (rahói) kerületi magyar nyelvjárásokra a hosszú mássalhangzók általános megrovidülése: *vālas* 'vállas', *Ana* 'Anna', *hoza* 'hozza', *hozā* 'hozza', *esünk* 'esünk' stb.

A nyúlás. — Nyelvjárásainkban legerősebben az uzshorodi kerületben elterjedt az *s*, *l* mássalhangzók nyúlása magánhangzóközi helyzetben: *essőy*, *egyenessen*, *sebessen*; *ellem*, *öyűrüllök*, *tüllem*, *nállatok* stb.

A mássalhangzó-torlódás. Nyelvjárásaink nem tűrik a mássalhangzók torlódását, ha két vagy kettőnél több mássalhangzó kerül egymás mellé, közülük egy, szó elején leginkább az első, kimarad vagy a torlódást egy magánhangzó beiktatásával küszöbölik ki: *katuja*, *néyidli*, *colostok*, *prāvka* 'szprāvka' (kérvény) stb.

A palatalizáció jelensége igen elterjedt területünkön: *penyiesz*, *sifony*, *Irény*, *szappany*, *balkony*, *téyirgy* stb.

A depalatalizáció is kimutatható, főleg az *ny* végű szavak ragos alakjaiban: *asszontú*, *asszonnak*, *asszonho*, *asszony* ~ *asszo*, *legiēnnek*, *legiēnhe* stb. Magánhangzóközi helyzetben a depalatalizáció nem következik be: *asszonnya*, *legiēnyek* stb.

E) Alaktani sajátosságok

A kárpátontúli magyar nyelvjárások alaktani rendszere alapján meg egyezik a köznyelvvel, mégis vannak sajátos jegyek a tőtípusok és a szóképzés rendszerében. A névszótövek rendszerében megkülönböztetünk:

1. egyalakú töveket. Az egyalakú tövek rendszere alapján véve meg egyezik a köznyelvvel. Jellemző sajátosságként említhetjük meg, hogy az *-i*, *-ú*, *-ű* (nyelvjárásainkban *-i*, *-u*, *-ü*) végű mellénevekhez a *-k* többesjel és

az *-n* határozórag kötőhangzó nélkül kapcsolódik: *nyárik* 'nyáriak', *niégylábuk* 'négy lábúak', *szomorun*, *kiserün* stb.;

2. többalakú, változó töveket. A köznyelvvvel megegyező sajátosságokon kívül nyelvjárásainkra jellemző:

a) a *kny. út*: *utat*, *tűz*: *tüzet*, *víz*: *vizet* többelseji időtartamot váltakoztató tövek nyelvjárásainkban egyalakúak, a hosszú *ú*, *ű*, *í* hangokat röviden ejtik: *ut*, *utat*, *utra*; *tűz*, *tüzet*, *tüzure*; *viz*, *vizet*, *vizre*;

b) a *szekér*, *bogár* típusú névszók szintén egyalakúak: *szeke*, *szeke*ret; *bogár*, *bogá*rok, *bogár*t stb.;

c) a *fa*:*fát* típusú névszókhoz az *-ért*, *-ig* határozórag és az *-é* birtokjel a szótári tőhöz járul: *fa*, *fajjér* ~ *fajír*, *fajig*, *fajéi*;

d) az *-n* határozórag, a *-k* többesjel és a *-t* tárgyrag középső nyelvallású *o*, *ö* kötőhangzóval kapcsolódik: *magosson*, *biztoson*, *kapottok* 'kapott', *jányokot*, *nőüköt*, *ruhákat* stb.

Az ige-tövek rendszerében nyelvjárásaink megkülönböztetnek:

1. egyalakú töveket. A *-d*, *-t* végű ige-tövekhez az *n*-nel, *l*-lel kezdődő toldalékok kötőhangzó nélkül kapcsolódnak az esetek többségében: *tanitni*, *küdni*, *küdle*k, *szabaditná*k, *erontná*k;

2. többalakú töveket. A köznyelvvvel megegyező töveken kívül nyelvjárásainkra jellemző: a) *hí*, *szí* igék nem *v*-vel bővülnek, hanem *j*-vel: *híj*, *híjok*, *szíj*, *szíjnak*. A *nő* ige *l*-lel bővül: *nőül*, *nőülünk*; b) a köznyelvi *sz-es* és *d-s* tövű igék a kárpátontúli magyar nyelvjárásokban csak *d-s* tövel élnek: *öre*gedik, *verekedik*.

A szóképzés. A szóképzés terén nyelvjárásaink alig térnek el a köznyelvtől. A jellemző sajátosságok közül megemlíthető: a) igen kedvelik a kicsinyítő képzős formákat, legelterjedtebbek az *-i*, *-ka*, *-ke*, *-cska*, *-cske* diminutív képzők: *bábi* 'nagyamama', *Juli*, *Mari*; *Andrácska*, *Erzsike*, *Istike*; *szípecske*, *nagyocska*; b) a *-va*, *-ve* képző *-val*, *-vel* alakban is használatos: *nyitval* ~ *nyitá*, *eladval* ~ *eladdá*, *megnézvel* ~ *megnézzē má egiésszen mást mutat*; c) szenvedő igealakot gyakran visszaható képzővel fejeznek ki: *a máléi mekkapálódik*, *a puja fēnevelődik* stb.

Ragozás. — A) Névszóragozás. A köznyelvvvel megegyező formákon kívül a kárpátontúli magyar nyelvjárásokra jellemző:

a) a páros testrészek nevét többes számban használják: *fájnak a lábaji*, *ojan kezeji vagynak*, *mint a párna*;

b) a többes szám 3. személyű birtokos személyragok magánhangzója középső nyelvallású: *nagyannyok*, *fájok*, *lábok*, *képjek* ~ *kéjkek*, *kezők*, *néjny*nyők stb.;

c) az *s-*, *-sz*, *-z*, *-zs*, *-c*, *-cs* végű főnevek egyes és többes számú 3. személyű

birtokos alakja *j*-vel bővül, a kiejtésben a *j* teljesen hasonul az előtte álló mássalhangzóhoz: *az ű kűesse, a tornáccok csupa szemet* stb.;

d) a magashangú főnevek nagy része egyes szám 3. személyben nem *é*, hanem *i* birtokjelet tartalmaz: *kezit, szemit, fejít*;

e) a főnévi igenevet nyelvjárásaink nem ragozzák: *Marinak levelet ke irni* (=irnom v. írnia);

f) elterjedt a *-nul~ -nú*, *-nül~ -nű* határozóragok használata: *Sándornú jövök* (=Sándortól jövök).

B) Igeragozás. A köznyelvvel megegyező vonásokon kívül nyelvjárásainkra jellemző:

a) az *ikes* igeragozást nem őrizték meg: *eszek, iszok, alszok, fázok* stb. A legöregebb adatközlők beszédében még találkozhatunk az *eszem, fázom* alakokkal;

b) a változó *ikes* igék egyes szám 3. személyben csak *ikes* formában élnek: *hullik*. Egyes *iktelen* igék is felveszik az *-ik* végződést egyes szám 3. személyben: *fagyik*;

c) az *uzshorodi* kerületi magyar nyelvjárásokban egyes *iktelen* igék felszólító módja egyes szám 3. személyben *ikes*: *űjik le, mennyik innét* stb.;

d) a *van, megy, tesz, lesz, hisz, visz* igék egyes szám 3. személyben *n*-nel bővülnek: *vagyon, leszen, teszen, hiszen, viszen*.

A *van* és a *megy* ige ragozása kijelentő mód jelen időben:

Egyes szám	Többes szám
1. <i>megyek, mejek</i>	1. <i>megyünk, mejünk</i>
2. <i>műisz, menc, műégy~ mégy</i>	2. <i>mentek, műétytek~ métytek~ mésztek~ méjctek</i>
3. <i>megyen, mejen, megy</i>	3. <i>megynek, mennek</i>
1. <i>vagyok, vajok</i>	1. <i>vagyunk</i>
2. <i>vagy</i>	2. <i>vátytok</i>
3. <i>van, vagyon</i>	3. <i>vagnak, vannak</i>

e) Ha az ige töve magánhangzóra vagy *-j, -l, -r* mássalhangzóra végződik a 2. személyű személyragja *-sz*, a többi esetben *-l*: *nűűsz~nűűlsz~nyűűsz kűűrsz, kűűrdezű~kűűrdezel, tanitű~tanitol, látol~látű*;

f) az *uzshorodi* kerületi magyar nyelvjárásokban a kijelentő módú, jelen idejű, egyes szám 3. személyű, tárgyas ragozású igealakok *i*-re végződnek: *látű, tudű, mondű, akarű, adi*. A többes szám első személyű alakok *-uk, -űk* ragosak: *mondűk, látűk, várűk, viszűk* stb. Többes szám harmadik személyben a személyrag *-ik*: *látűk, várűk, mondűk, akarűk* stb. A *veláris* hangrendű igék többes szám 2. személyben *-itok* személyragot vesznek fel: *várűtok, mondűtok, látűtok* stb.;

g) a berehovói, a vinohradovói és a tyacsevói kerületben a *-t* végű igék ragozása kijelentő és felszólító módban egybeesik: *taniccsa* (=tanítja, tanítsa), *lássza* (=látja, lássa) stb.

Szókincs

A kárpátontúli magyar nyelvjárások szókészletére jellemző, hogy gazdagnak mondhatók mind megőrzött régiségekben, mind pedig kölcsönelemekben. A kölcsönelemek sokasága a több évszázados ukrán és román együttéléssel magyarázható. Ha a kölcsönelemek szempontjából vizsgáljuk nyelvjárásainkat, arra a következtetésre jutunk, hogy román nyelvi elemekben a rahovói és a tyacsevói kerület nyelvjárásai gazdagok; szlávizmusokban a rahovói, tyacsevói, mukacsevói és uzshorodi kerületi nyelvjárások. A szlávizmusok között legtöbb az ukrán, a szlovák és az orosz eredetű szó. A felszabadulás utáni nyelvhasználatra jellemző a társadalmi-politikai és gazdasági élettől kapcsolatos szovjetizmusok térhódítása. Jellemző kárpátontúli tájszók: *szád* 'a hordónak az a dongája, amelyiken a nyílás van', *verő* 'kalapács', *róstonkiént* 'időnként', *gör* 'rög', *bukó* 'sok', *labétol* 'csavarog', *fűtő* 'spór, tűzhely', *padlás* 'plafon', *kocserha* 'szénvonó', *cerkó* 'templom', *abajgat* 'zaklat', *misál* 'zavar', *kácsál* 'pumpál' stb.

Szovjetizmusok: *szofhoz* ~ *coffosz* 'állami gazdaság', *szprávka* ~ *prászka* ~ *právka* 'kérvény', *zájáva* 'kérvény', *nacsálnik* 'főnök', *szilráda* 'községi tanács', *lánkás* 'csoportvezető' stb.

Az Uzshorodi Állami Egyetem magyar filológiai tanszékén készül „A kárpátontúli magyar nyelvjárások szótár”-a, mely kb. 40 ezer címszót fog tartalmazni, ez a munka mutatja majd be területünk szókészletét.

Egészében véve a kárpátontúli magyar nyelvjárások szókincese archaizmusokban gazdag és színes. Hangtani és grammatikai rendszerükben is találunk több olyan jellemző vonást, amely a szomszédos ukrán, román és szlovák nyelvi érintkezés eredményeként jött létre, tanulmányozásuk tehát a nyelvi kontaktusok szempontjából kitűnő forrást jelent az általános nyelvészet számára is.

LIZANYEC P. N.—HORVÁTH K. I.

Основные особенности венгерских говоров Закарпатья

По своим лексическим, фонетическим, морфологическим и синтаксическим особенностям венгерские говоры Закарпатья следует отнести к типу северо-восточных говоров. Их объединяет целый ряд черт: сильное *e*-канье (*setjét*, *sötét*, *kemjémmag* 'kőménymag'); сильное йаканье (*jánu* вместо *lánu*, *mejj* вместо *mell*); укорочение долгих гласных верхнего подъема (*turóу* вместо *túró*,

tüz вместо *túz*); наличие дифтонгов (*óbra* 'óra', *hegedűl* 'hegedül', *kék* 'kék', *ég* 'ég'; частое выпадение согласного *l* в конце слога (*föld* 'föld', *anya* 'alma', *émege* 'elmege'). Вместе с тем, для исследуемых говоров характерны специфические особенности, присущие в первую очередь говорам Тячевского и Раховского районов: отсутствие долгих гласных и согласных, фонема *o* перед глагольным суффиксом *l* становится более закрытой: *gondul* 'думает'; вместо лит. *õ* в конце некоторых имен существительных произносится диал. *ü*: *lepedü* 'lepedõ', а также присущее частичное ударное *ö*-канье.

Для говора Вышково в Хустском районе характерно открытое *a*-канье и иллабиальное *e*-канье: *mondam* 'mondóm', *jövek* 'jövök'. Для венгерских говоров Виноградовского района характерно различение фонем *éi* и *íé* на месте лит. *é*: *fiél* 'боится', *fiél* 'половина', лит. *fél*. Краткие гласные нижнего и среднего подъема перед согласными *l*, *r*, *j* удлиняются и часто дифтонгизируются: *ára*~*qara* 'arra', *örvas* 'orvos'. Вместо изъявительного наклонения глаголов, оканчивающихся на *t*, употребляется повелительное наклонение: *tanicsa* 'tanítja'. Для венгерских говоров Ужгородского района характерно закрытое *i*-канье: *níz* 'néz', *típ* 'tép'. Объектные формы 3-го лица ед. ч. настоящего времени изъявительного наклонения образуются с окончанием *-i* не только от глаголов с гласными переднего ряда, но и от глаголов с гласными заднего ряда: *mondi* 'mondja', *adi* 'adja', *akari* 'akarja'. Объектные формы 1-го лица мн. ч. образуются последовательно с окончанием *-uk*, *-ük*: *monduk* 'mondjuk', *nézük* 'nézzük'. Здесь же во мн. ч. имеется единое окончание *-ik*: *mondik* 'mondják'. Формы 2-го лица настоящего времени от глаголов с гласными заднего ряда образуются с окончанием *-itok*: *monditok* 'mondjátok'. Для говоров с. Бадалово Береговского района и с. Дрисино Мукачевского района характерно параллельное бытование открытых и закрытых лабиальных дифтонгов, что вообще крайне редко встречается в венгерских говорах: *düölöü* 'dülö', *nyúl* 'nyúl'. Целый ряд специфических диалектизмов находим и в лексике.

П. ЛИЗАНЕЦ—К. ХОРВАТ